

zaradi skrbi, s kakršno nam jih je posredoval urednik Zbranega dela — zanimiv in dragocen epilog k tej pomembni knjižni seriji, ki ji je ime: Zbrana dela Josipa Stritarja v desetih knjigah. Da bi prav kmalu dočakali še mono grafijo, za katero nam dajejo dosedanje »Opombe« dober obet!

Dušan Moravec

JUŠ KOZAK: RODNO MESTO

Videti je, da bo »Knjižnica Kondor« nadaljevala pot, ki si jo je svoj čas začrtalo »Klasje«: približati z literarno kritičnim aparatom dijaku in sploh ljubitelju književnosti naša reprezentativna literarna dela. Vendar je opaziti bistveno razliko v novi programski politiki: uredništvo je uvrstilo v repertoar tudi največja dela iz svetovne književnosti. Le nekaj bi še osvežilo prikupno širino: da bi posvetilo več pozornosti tistim vrhunskim delom iz svetovne književnosti, ki še niso bila doslej prevedena v slovenščino, pri tem pa upoštevalo tudi nekatera najboljša dela iz hrvaškega, srbskega in makedonskega slovstva. Sicer pa že kratek in površen pogled kaže, da so s srečno roko izbrana domača in tuja dela; želeli je, da bi se napovedi uresničevale še naprej brez nadležnih zamud ali celo nenadnega zastoja in da bi res že letos imeli v rokah knjige od Homerja do Hemingwaya in od Prešerna do Cirila Kosmača.

Trinajsti zvezek Kondorja* predstavlja novelistično ustvarjalnost Juša Kozaka; izbor iz »Mask« in »Celice« je s pisateljevim sodelovanjem pripravil Mitja Mejak in mu dodal korenit literarno kritičen pretres, v katerem z estetsko analizo vrednoti zastopane tekste, mimo tega pa oriše celotno pisateljevo duhovno fiziognomijo. Četudi si bo ljubitelj Kozakove umetniške besede brez dvoma zaželel še to in ono novelo, bo moral vendar priznati, da je urednik spričo omejenega prostora izbral take pripovedne tekste, ki najbolj nazorno predstavljajo bogato in raznovrstno pisateljevo ustvarjalnost.

Prva značilna poteza novel, ki jo bo opazil tudi mladi bralec, je lokacija: domala vse novele so tolikanj organsko vezane na ljubljanski teritorij, da je prav lokalni kolorit bistvena funkcionalna sestavina pripovedi. Ta resnica je pomembnejša, kot se zdi na prvi mah: pred Kozakom so se pisatelji večidel izogibali Ljubljane; bila jim je kvečjemu kratka in največkrat hudo brodolomna literarna ekskurzija, ki so se z nje brž povrnili na trdna rodna tla, se pravi k opisovanju življenja na vasi. Več izgovorov je spremljalo te neuspehe: češ da nimamo pravega meščanstva v evropskem smislu, da so tako imenovani boljši krogi sumljivo prepleškana jara gospoda, ki vsa krepko diši po kmečkih zaplatah; bolj energični pa so se povzpeli do višjih spoznanj: kategorično so zatrjevali, da je edino resnično in umetniške upodobitve vredno zgolj naravno kmetiško življenje. Le nečesa se ni nihče sramežljivo spomnil: da je treba prodirnega notranjega pogleda za dvojno resničnost, za resničnost povrhnjih mask in za globljo življenjsko resničnost, ki se skriva pod njimi. Zares: svet mesta je kompliciran svet, pogosto zakrit za prevleko videza in uglajenega vedenja, vendar zategadelj vseeno resničen; zato so

* Juš Kozak, Rodno mesto. Knjižnica Kondor. Mladinska knjiga. Ljubljana 1957.

redki pisatelji, ki zmorejo razložiti in prikazati to živo sprepletanje forme in globlje življenjske resničnosti; med te izbrane spada Juš Kozak.

Točna je opredelitev, da sodi avtor »Rodnega mesta« med reflektivne, drzno vrtajoče pisatelje: vedno je nezadovoljen z vnanjim videzom, zmeraj skuša prodreti v srž, v bistvo stvari, nikoli a priori ne sprejme ali odkloni življenjskega in družbenega pojava, ampak ga vedno kritično vrednoti z občutljivim moralnim instrumentom. Ocenjevalci pa so pogostoma zanemarjali ali celo povsem zapostavljali drugo komponento njegove pripovedi, fabulistično snovanje: Kozak oživlja dinamične strani naše preteklosti in razkriva vznemirjajoče simptome neskladne sedanosti. Še več: Kozak se vzpne celo do fantazijske ekstaze in v fantastični luči njegove pripovedi zginjajo meje med življenjem in smrtjo in Resnica zažari posebno vidno. Očitno pogostoma črpa motive iz spominskega materiala, a ga presnavlja v prečiščeno, notranje trdno sklenjeno celoto. Podoba je celo, da je tedaj, kadar je najbolj izpoveden, večkrat preveč zavestno oseben; takrat ni čutiti tiste prikrite in prav zategadelj žlahtne intimnosti, ki sicer s tako sigurnostjo veje iz celotnega psihološkega ozračja. Fabulativne prvine Kozakove proze zažive največkrat resda v posebni zvezi, v miselnem in čustvenem kontekstu, vendar niso pripovedna mesta nikoli nasilno in grobo vstavljena v razglabljanje, ampak jih misel tako rekoč neopazno proži. Redkokdaj so beletristične podobe zgolj ilustracija filozofske misli; taka zveza je n. pr. očitna v pretresljivi zgodbi o nesrečnem Muniju.

Kozakovo pripovedništvo se razvija v nekaj smereh; ob treh, meni najljubših novelah bom skušal osvetliti še nekaj njegovih značilnih črt.

Rodno mesto je tip esejistično novelističnega snovanja, kot bi dejal Brnčič; ob avtorjevih spominih in mislih zrastejo široke panorame preteklosti, polne nenavadnih in tragičnih ljubezenskih zvez, krvavih rasnih nasprotij, licemerskih laži in strahotnih umorov, hkrati pa se oglašča sedanost: bedna in kruta socialna resničnost, mučne in mračne tragedije v moralnem somraku družbe v agoniji. V miselnih predelih se razodene Kozak kot velik in iskren mislec, kot široka tolerantna osebnost, ki sta ji tuja tako nestrpno sovraštvo kakor neosnovana ljubezen. V beletrističnih podobah pa se razkriva kot drzen snovalec, ki zmore ustvarjati freske širokih dimenzij, hkrati pa čarati minuciozno izdelane psihološke portrete. Dva primera: velika drama iz reformacije in živahen, včasih skoraj malce diabolichen spektakel človeškega dejanja in nehanja v akvarijih, ljubljanskih oštarijah. Raznovrstne pripovedne prvine, refleksija, dramatične slike in čista pripoved, pa so trdno zlite v homogeno celoto, pač zato, ker se medsebojno oplajajo: misel proži podobo, podoba oživlja misel in čustva.

»Leteči angel« je primer čistega literarnega snovanja (da je nemara preoblikovan lastni doživljaj, navsezadnje v tej zvezi ni važno, saj je prav samopazovanje, združeno s širšo in globljo intuicijo, predpogoj vsaki literarni kombinaciji). V središču pozornosti je izrazito psihološki problem: prvo erotično doživetje predpubertetnika. Dizma, mladi protagonist, se zaljubi v mlado akrobatko Elo, da bi dokazal, da je pravi fant, vreden grobega in primitivnega okolja, zavrže svoj ideal in ga potepta, a prav tedaj se njegovo čustvo silovito afirmira: s pestmi plane na sokrivca svojega prvega velikega življenjskega brodoloma. Psihični obrat je globoko podprt v mentalnih osnovah, v tistih svojevrstnih, na prvi pogled včasih skoraj nerazumljivih psi-

holoških zakonitostih. Bralec je osupel, tako sugestivno čara pisatelj drobne, komaj vlovljive vzgibe mladega srca, tisto nejasno erotično hrepenenje, polno prelepih čustev, ki presvetle človeka in mu dajo novih življenjskih impulzov. Močno je tudi poustvaril atmosfero malomeščanske sredine z vsemi značilnimi prilastki: domačo družinsko hierarhijo z mogočnim očetom, čistim veljakom na zunaj, a v resnici polnim drobnih človeških napak.

Georgesova maska je ena največjih in najdragocenejših mojstrov in; sestavljena je iz dveh mask, v drugi, onstranski prehaja Kozak iz realistične stilne atmosfere v fantastiko, v le-tej se s potencirano močjo kažejo bistveni življenjski pojavi, oživlja groteskni spektakel človeškega dejanja in nehanja, tragika in komika pa se zrealita v pošastnih in logičnih slikah v višjem pomenu besede. Mimo nas begajo zgodovinske osebnosti od prvih neugnano gorečih pratikarjev do mladih verskih prenapetežev; prizori, vredni Dantejevega peresa! Sicer pa je novela prepolna čiste človeške bolečine; večno navzkrižje življenja in smrti je dobilo v njej silovit in tragičen izraz: kako pretresljiva je usoda Georges, umrlega pevca, vsega polnega življenja, pa pokopanega pod zemljo.

Značilno je, da so v ospredju Kozakove pripovedne umetnosti vedno smrt in življenje, eros in etika, skratka, tisti človeški problemi, ki jim v vsakdanji govorici pravimo poslednja vprašanja. Veliko globokoumnega sprenevedanja, prozornega pozerstva in klavrnega šarlatanstva je bilo ob teh velikih vprašanjih pri nas in v svetu; Juš Kozak se jim ni nikoli približal iz apriorne volje, da bi bil velik in interesanten, ampak preprosto zategadelj, ker so bila v njem vznemirljivo prisotna. In prav zato, ker jih globoko in intenzivno doživlja, je duhovni stik z njim tako dragocen in pomemben.

Marjan Brezovar

PARNAS MAJHNEGA NARODA

Nedavno je izšla pri Državni založbi Slovenije — v sozaložbi z angleškim založnikom Johnom Calderjem — antologija slovenske lirike v angleških prevodih: *The Parnassus of a Small Nation* — Parnas majhnega naroda. Antologijo sta priredila W. K. Matthews, profesor za slavistiko na londonski univerzi, in A. Slodnjak, profesor za slovensko književnost na univerzi v Ljubljani. Odločilno je prispeval k izidu zbirke J. Lavrin, naš rojak, ki je bil do nedavne upokojitve profesor za rusko književnost na univerzi v Nottinghamu v Angliji. J. Lavrin je napisal uvod k zbirki, v katerem je zarisana zgodovina slovenske poezije od začetkov pa do konca druge svetovne vojne, in številne prevode, pri katerih je bodisi sodeloval ali pa jih je sam priredil. Ostali prevajalci so deloma Angleži, deloma Slovenci: poleg W. K. Matthews a in Janka Lavrina še Janez Gradišnik, ki je znan po svojih prevodih iz angleščine v slovenščino, Gloria Komai, Griša Koritnik, ki je že pred vojno izdal več antologij angleške poezije v slovenskih prevodih, Kenneth Matthews, Walter Morrison, V. de S. Pinto, Paul Selver in pokojni ameriški Slovenec iz Clevelanda, Ivan Zorman.

Pesmi, ki so zbrane v tej zbirki, zajemajo dobo od Prešerna pa do konca druge svetovne vojne, obdobje več kot sto let. Doba po zadnji vojni v zbirko